

УДК 378:355

ХАРАКТЕРИСТИКА ЧИННИКІВ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ–ПРИКОРДОННИКІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Войцехівський Олексій Леонідович
М.Хмельницький

Стаття присвячена аналізу чинників, що впливають на формування готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної діяльності.

Ключові слова: чинники, готовність, майбутні офіцери-прикордонники, професійна діяльність.

У літературі можна зустріти різні розуміння поняття «готовність». Деякі автори розглядають готовність як особливий психічний стан, який забезпечує високу дієздатність, або як «психічний стан, що посідає проміжне положення між психічними процесами й властивостями особистості, створюючи функціональний рівень, на основі якого розвиваються процеси, необхідні для забезпечення результативності діяльності» [1, с.59].

Інші розглядають поняття «готовність» як підготовленість особистості до успішного виконання якої-небудь діяльності. Готовність – це налаштування особистості на певну поведінку, установка на активні й доцільні дії, пристосування особистості до успішних дій у цей момент, обумовлені мотивами та психічними особливостями особистості [2]. Науковці також визначають готовність як придатність до діяльності, що виражається в активному позитивному ставленні до неї, схильності займатися нею, що переходить на високому рівні розвитку в захопленість. До поняття «готовність» вкладається й наявність певного запасу знань, умінь, навичок у відповідній галузі [3]. Готовність – це той чи інший ступінь відповідності змісту і стану психіки, фізичного здоров'я, якостей вимогам діяльності. Поняття «готовність» – комплексне, багаторівневе, різнопланове системне психічне поняття; воно передусім є особистісним утворенням людини [4]. В особистісній готовності домінує наявність мотивів до певної діяльності, достатній рівень емоційного, волевого розвитку психіки.

Метою статті є на основі аналізу поняття «готовність» визначити чинники, що впливають на формування готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної діяльності.

За результатами аналізу різних підходів вчених до поняття «готовність» і поглядів педагогів і психологів на готовність до діяльності як на єдність мотиваційних, пізнавальних та емоційно-вольових компонентів, ми визначаємо поняття «готовність майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної діяльності» як інтегративну особистісну властивість курсанта, що характеризується наявністю системи знань і сформованих умінь, самосвідомості, переконаності в особистій значущості самовдосконалення та успішного просування по службі.

Залежно від поставлених завдань готовність може бути ситуативною і стійкою. Зміст стійкої та ситуативної готовності може бути постійним (спрямованість особистості, характер, здібності, досвід) і динамічним (усвідомлення завдання, умов, у яких відбуватиметься діяльність, визначення способів досягнення мети тощо). Деякі вчені виділяють дві взаємозалежні сторони різновиду готовності: попередню готовність як підготовленість особистості до відповідної діяльності, яка містить систему досить стійких, статичних компонентів, психічних утворень – знань, умінь, навичок, змістів і цінностей особистості, її відносин, переваг і т. д.; безпосередню готовність як стан відповідної мобілізованості, функціональної налаштованості психіки курсанта на вирішення конкретних завдань у відповідних обставинах та умовах. Ця сторона готовності характеризується високою динамічністю, рухливістю й залежністю від ситуативних обставин, стану психічного та фізичного здоров'я курсанта, морально-психологічної атмосфери в колективі, соціальному середовищі тощо [2; 3; 4 та ін.].

Психологічна готовність формується поступово, і кожний вищий рівень її прояву є результатом актуалізації попереднього. З іншого боку, навіть достатньо добре підготовлений до вирішення поставлених завдань курсант у потрібний момент може виявитися не мобілізованим, не налаштованим на відповідну діяльність;

його психічна регуляція діяльності може бути відповідним чином не актуалізована. У такому випадку успішне здійснення пізнання себе буде неможливим або виявиться малоєфективним. Можна стверджувати, що готовність курсанта передбачає наявність у нього здатності до саморегуляції та самоналаштування, вміння мобілізувати свій духовний, особистісний, фізичний потенціал на вирішення поставлених завдань у відповідних умовах.

Складовою стороною готовності є психологічна сторона; це той чи інший ступінь підготовленості й налаштованості психіки, духовних сил курсанта на досягнення поставлених цілей. Ця сторона готовності містить декілька компонентів. Орієнтовний (інтелектуально-пізнавальний) компонент включає певний рівень пізнавальної сфери особистості курсанта, що становить інтелектуально-пізнавальну готовність особистості. Мотиваційна готовність підпорядкована спонукальному компоненту. Від рівня впливу спонук залежить якість професійної готовності майбутнього фахівця. Базовими підставами мотиваційної готовності курсанта є розуміння змісту діяльності, позитивне ставлення до неї. Виконавчий компонент, за допомогою якого відбувається процес професійного розвитку, становить операційно-діяльну готовність. Рівень сформованості готовності особистості до професійної діяльності визначається ступенем виразності всіх його компонентів. Готовність являє собою оптимальний рівень розвитку професійно-важливих якостей майбутніх офіцерів-прикордонників, забезпечуючи високу ефективність процесу професійного розвитку. Завдання щодо оцінювання рівня зазначеної готовності може бути вирішене на основі запропонованих критеріїв.

Основна мета формування готовності курсанта пов'язана з визначенням відповідності її складових можливостям конкретної людини на основі критеріальних ознак компонентів. Ефективність професійної діяльності розглядається як похідна від моральної готовності, утвореної ціннісними орієнтаціями; предметно-практичною, визначальною стратегією й тактикою використання принципів, форм, засобів, способів; функціональними, визначальними фізіологічними резервами організму; загальнофізичним, реалізуючим енергетичним потенціалом особистості. Моральна готовність до професійної діяльності виявляється у цілеспрямованому формуванні переконань, поглядів, атитюдів, мотивів. Почуття, волюв'язь та інтелектуальні якості, знання, навички, вміння, установки на певну поведінку відбивають предметно-практичну готовність. Основу психофункціональної готовності становить загальнофізична і функціональна готовність, що відбивають оптимальну сформованість фізичних якостей організму до виконання певної діяльності. Сукупність моральної, предметно-практичної, фізичної та функціональної готовності у взаємозв'язку із самовивченням і самовдосконаленням визначають умови для формування готовності особистості майбутніх офіцерів-прикордонників до саморозвитку [5].

На процес формування готовності майбутніх офіцерів впливає низка чинників та спостерігається прояв їх розмаїття. Серед основних чинників розрізняють: об'єктивні (зовнішні) та суб'єктивні (внутрішні); основні (провідні) та неосновні (часткові); прямі й непрямі тощо.

Об'єктивні чинники – чинники, які існують незалежно від волі й свідомості курсанта. Такими чинниками є суспільні відносини; матеріально-технічна оснащеність освітнього процесу; умови життєдіяльності; особистість викладача, його ставлення до курсантів, розуміння їхніх запитів; зміст навчання. Об'єктивні чинники слугують своєрідним фундаментом для виникнення суб'єктивних чинників, які спрямовують, регулюють, стимулюють активність і, навпаки, «гальмують» дії негативних чинників, що спричиняють пасивне ставлення до професійної діяльності.

Суб'єктивні чинники розглядаються як сукупність обставин, що залежать від усвідомлення мотиваційно-ціннісних орієнтацій,

властивостей та особливостей особистості, індивідуальної свідомості, фізичного розвитку і підготовленості, досвіду роботи над собою. До них віднесено: особливості психічних процесів (відчуття, сприйняття, пам'ять, мислення, уява, емоції та почуття), знання, ступінь науковості поглядів і переконань, потреби, інтереси, здібності й задатки, властивості особистості, усвідомлення своїх дійсних і майбутніх соціальних ролей; задоволеність обраною професійною діяльністю, суспільна думка та інше [6, с.27].

У процесі професійного розвитку майбутніх офіцерів-прикордонників формується ставлення особистості курсанта до цінностей прикордонної служби. Виділяють безліч груп, які визначають усе розмаїття особистісних проявів суб'єктивних чинників, що здійснюють вплив на професійну підготовку майбутніх офіцерів-прикордонників [3, с.67]. Безсумнівно, їхня сукупність становить причину й рушійну силу цього процесу.

Першу групу становлять природні властивості курсанта, які визначають динаміку психофізичної діяльності. До них зараховано: швидкість виникнення і стійкість психічних процесів (швидкість сприйняття й мислення, тривалість відчуттів, яскравість уяви тощо); інтенсивність психічних процесів (почуттів, емоцій, волі); темп і спрямованість психічної діяльності. У процесі професійної підготовки необхідно враховувати, що всі ці особливості проявляються в мимовільних реакціях: у міміці, жестах, різноманітних мимовільних рухах і діях. Другу групу складає наявність моральних якостей, світогляд курсанта у формі переконань, моральних норм і ідеалів, що певним чином спонукають до діяльності. Систематизуючи й цілепокладаючи свою поведінку, курсант займається самоаналізом, самокоригуванням, завдяки чому поступово формує свою особистість. Третю групу суб'єктивних чинників, що визначають формування готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної діяльності, становлять риси особистості курсанта, які виявляються у комунікативних міжособистісних відносинах (товариськість, доброзичливість, скромність). До четвертої групи можна включити риси, що відбивають ставлення курсанта до самого себе: вимогливість, самокритичність, упевненість у собі й інші риси, пов'язані із самосвідомістю, самоспостереженням, самооцінкою. Відносно організаторських здібностей проявляється п'ята група властивостей особистості курсанта (діловитість, від-

повідальність, вимогливість, ініціативність, працездатність, уміння організувати себе). До шостої групи властивостей особистості майбутнього офіцера-прикордонника віднесено перцептивно-гносичні якості (спостережливість, розуміння інших, уміння проєктувати саморозвиток, творче ставлення до справи), а до сьомої групи – експресивні ознаки (емоційну сприйнятливість і чуйність; ентузіазм, почуття гумору, витримку). Організаторські, комунікативні, перцептивно-гносичні та експресивні якості особистості визначають психофізіологічну готовність курсанта до професійного самовдосконалення.

Під прямими чинниками найчастіше розуміють такі обставини, які безпосередньо піддаються контролю в об'єкті дослідження, які можна зареєструвати в педагогічному процесі. Чинники, що не піддаються прямій реєстрації, але впливають на ставлення до суспільної діяльності, визначаються як непрямі. Людина – це саморегулююча й саморозвиваюча система, яка активно діє. Розвиток організму та психіки, саморозвиток і самовдосконалення особистості виступають як внутрішні чинники формування особистості, а природне й соціальне середовище, діяльність особистості – як основні умови цього процесу. Коли розвиток організму пов'язаний зі зміною природного середовища, відбувається розгортання природного фонду особистості. Взаємозв'язок розвитку психіки зі зміною соціального середовища створює основу для виховання. Результати саморозвитку особистості, пов'язані з її діяльністю, є основою для самовиховання [5, с.399].

Отже, за своїм значенням чинники неоднакові: одні є провідними, інші здійснюють менший вплив на розвиток особистості. Однак кожен із них у певний момент може стати визначальним. Тому недооцінка цих чинників може негативно позначитися на процесі формування готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної діяльності. Всі чинники пов'язані між собою. Для досягнення певної мети дуже важливо використовувати різні чинники, їхню цілеспрямованість і узгодженість. На підставі об'єднання однорідних ознак умовно можна виділити групу чинників, що актуалізують професійне вдосконалення майбутніх офіцерів-прикордонників: ціннісно-смісловий чинник, гуманізацію освітнього середовища, професійно-педагогічну орієнтацію, соціальну зрілість особистості.

Література

1. Асмолов А. Г. Личность: психологическая стратегия воспитания. (Новое педагогическое мышление) / Александр Григорьевич Асмолов. – М.: Педагогика, 1989. – 334 с.
2. Корольов О. П. Професійне становлення викладачів-початківців військового вузу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 20.02.02 «Військова педагогіка та психологія» / Олег Петрович Корольов. – Хмельницький, 1997. – 18 с.
3. Кучеренко А. А. Педагогічні основи вдосконалення професійної підготовки прикордонників в умовах службової діяльності: дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Андрій Аркадійович Кучеренко. – Хмельницький, 2005. – 250 с.
4. Бевз А. А. Психологічні умови подолання труднощів у педагогічній діяльності викладачем вищого військового навчального закладу: дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.09 «Психологія діяльності в особливих умовах» / Артур Анатолійович Бевз. – Хмельницький, 2004. – 209 с.
5. Максименко С.Д. Морально-психологічне забезпечення службової діяльності Прикордонних військ України : підручник / С. Д. Максименко, Б. М. Олексієнко. – Хмельницький: Вид-во Нац. акад. ПВУ, 2001. – 448 с.
6. Сінкевич С.В. Формування ціннісного ставлення курсантів вищих військових закладів освіти до вивчення іноземної мови: дис. ... канд. пед. наук: спец. 20.02.02 «Військова педагогіка і психологія» // Сергій Валентинович Сінкевич. – Хмельницький, 2002. – 198 с.

Статья посвящена анализу факторов, которые влияют на формирование готовности будущих офицеров-пограничников к профессиональной деятельности.

Ключевые слова: факторы, готовность, будущие офицеры-пограничники, профессиональная деятельность.

The author of the article has considered the issues of future border officers' readiness to their professional activity.

Key words: factors, readiness, future border officers, professional activity.